

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

«Η ΚΑΥΣΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ»

Πηνελόπη Παναγιωτοπούλου

Καθηγητής: Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος

Β' Εξάμηνο 2006

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. Εισαγωγή	σελ. 3
II. Το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο	
1. Διεθνής και Ευρωπαϊκή Προστασία των Ατομικών Δικαιωμάτων	σελ. 4
2. Νομοθετική Κατοχύρωση των Ατομικών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών στην Ελλάδα	σελ. 7
III. Η ειδικότερη αντιμετώπιση του θέματος από τον έλληνα νομοθέτη – Ν. 3448/2006	σελ. 9
IV. Νομολογία	σελ. 11
V. Συμπεράσματα	σελ. 12
Βιβλιογραφία – Πηγές	σελ. 13

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα της «καύσης των νεκρών» φαίνεται εκ πρώτης όψεως να άπτεται σχεδόν αποκλειστικά του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας κάθε ατόμου. Μία προσεκτικότερη θεώρηση, όμως, του ζητήματος δείχνει ότι σχετίζεται άμεσα και με το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Σχετικά θέματα είναι επίσης η ισότητα των πολιτών μεταξύ τους καθώς και ο σεβασμός των προσωπικών επιλογών κάθε πολίτη από το κράτος και τους συμπολίτες του, ως προϋπόθεση εύρυθμης και εύνομης λειτουργίας της Πολιτείας και των μελών της.

Τα προαναφερόμενα ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα έχουν κατοχυρωθεί τόσο με διεθνείς συνθήκες, όσο και με την εσωτερική νομοθεσία κάθε κράτους και προστατεύονται δικαστικά και στα δύο επίπεδα.

Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να επιλέγει την ταφή ή την αποτέφρωση της σωρού του προστατεύεται, τόσο από τη διεθνή και ευρωπαϊκή όσο και από την ελληνική νομοθεσία. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Ελληνικό Σύνταγμα διαφυλάττουν το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, μέρος της οποίας αποτελεί και η διάθεση του σώματός του μετά θάνατον στο πλαίσιο του δικαιώματος της ελεύθερης επιλογής θρησκευτικών πεποιθήσεων και τον σεβασμό αυτών των επιλογών.

Ειδικότερα, όμως, το νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα διαμορφώνεται διαφορετικά μετά την ψήφιση του Ν. 3448/2006, ο οποίος περιέχει συγκεκριμένες διατάξεις για την αποτέφρωση των νεκρών μετά το θάνατό τους. Παρά ταύτα, η διατύπωση των διατάξεων του εν λόγω νόμου είναι πιθανό να περιπλέξει αντί να αποσαφήνισι τα πράγματα σχετικά με το ζήτημα. Εναπόκειται στη νομολογία των δικαστηρίων να ρίξει φως στον τρόπο ερμηνείας των σχετικών διατάξεων.

II. ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Διεθνής και Ευρωπαϊκή Προστασία των Ατομικών Δικαιωμάτων

Ξεκινώντας από το γενικότερο προς το ειδικότερο ακολουθεί μία σύντομη αναφορά στα κυριότερα διεθνή κι ευρωπαϊκά κείμενα τα οποία κατοχύρωσαν και εγγυώνται τα ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτή η αναφορά κρίνεται σκόπιμη προκειμένου να γίνει αντιληπτό το γενικότερο νομικό πλαίσιο στο οποίο ερείδεται και εντάσσεται η ειδικότερη νομοθεσία περί της καύσης των νεκρών, ως αναφαίρετο προσωπικό δικαίωμα και ελευθερία. Επιπλέον, στην περίπτωση που οι ειδικές επί του θέματος νομοθετικές διατάξεις χρειαστούν περαιτέρω ερμηνεία, αυτά είναι τα κείμενα που θα παράσχουν τις κατευθύνσεις για αυτή την ερμηνεία.

Α. Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ένας από τους βασικούς σκοπούς σύστασης του Ο.Η.Ε., όπως αυτός περιγράφεται στο άρθρο 1 παρ. 3 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών είναι «[...] η προώθηση του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες για όλους χωρίς διακρίση ως προς τη φυλή, το γένος, τη γλώσσα, ή το θρήσκευμα».¹

Η έμφαση που αποδίδει η Διεθνής Κοινότητα στην προστασία της αξίας του ανθρώπου και των δικαιωμάτων του γίνεται αντιληπτή από την υιοθέτηση της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Universal Declaration on Human Rights) καθώς και από το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (International Covenant on Civil and Political Rights), που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη στις 16.12.1966 και κυρώθηκε στην Ελλάδα με τον Ν. 2462/1997.

Σύμφωνα με το άρθρο 18 της ανωτέρω Διακήρυξης (10.9.1948) «Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών.» Επίσης

¹ Το κείμενο σε μετάφραση από την Αγγλική από την ιστοσελίδα του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα <<http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm>>, όπου παρατίθεται ως εξής: «1.3. To achieve international co-operation in solving international problems of an economic, social, cultural, or humanitarian character, and in promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion;»

στο άρθρο 19 της ίδιας Διακήρυξης αναφέρεται ότι «Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης [...]»

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, αφού αναγνωρίζει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών, και κατ' επέκταση και των πολιτών κάθε συμβαλλομένου κράτους, ως προς την ανάπτυξη των ατομικών, κοινωνικών, εργασιακών και θρησκευτικών δικαιωμάτων του, στο άρθρο 18 παρ. 1 προβλέπει: «Καθένας θα έχει το δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψης, της συνειδήσης και της θρησκείας. Αυτό το δικαίωμα θα περιλαμβάνει και την ελευθερία να έχει ή να υιοθετεί μία θρησκεία ή πίστη της επιλογής του, και ελευθερία, είτε ατομικά ή σε κοινωνία με άλλους και δημόσια ή ιδιωτικά, να εκδηλώνει τη θρησκεία ή την πίστη του με λατρεία, παρατήρηση, άσκηση και διδασκαλία.»²

B. Ευρωπαϊκή Ένωση

Το ζήτημα της προστασίας των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών διαπνέει και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δια της οποίας τα «Τα υψηλά συμβαλλόμενα μέρη αναγνωρίζουν, εις όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας των πρόσωπα, τα καθοριζόμενα εις το πρώτον μέρος της παρούσης Συμβάσεως δικαιώματα και ελευθερίας.» (άρθρο 1).

Το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ αναφέρεται ειδικά στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, την οποία θα πρέπει να απολαμβάνει κάθε πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα αναφέρει:

«Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονομένως, ή συλλογικώς, δημόσια ή κατ' ιδίαν, διά της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών.» (παρ. 1)

«Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία διά την δημοσίαν

---

² Το κείμενο σε μετάφραση από την Αγγλική από την ιστοσελίδα του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα <<http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm>>, όπου παρατίθεται ως εξής «I. Everyone shall have the right to freedom of thought, conscience and religion. This right shall include freedom to have or to adopt a religion or belief of his choice, and freedom, either individually or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in worship, observance, practice and teaching.»

ασφάλεια, την προάσπιση της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής, ή την προάσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.» (παρ. 2)

Η έμφαση που αποδίδει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα στον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και κατ' επέκταση και των δικαιωμάτων του, όπως κυρίως αυτών της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας στην επιλογή θρησκευματος και στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του καθίσταται εμφανής και από το σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Στο εν λόγω κείμενο, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δεν υιοθετήθηκε τελικά ως Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, συγκεντρώθηκαν κι αποτυπώθηκαν σε ενιαίο κείμενο οι αρχές σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που διακατέχουν τους λαούς της Ευρώπης. Στο δεύτερο μέρος του, το οποίο τιτλοφορείται «Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης» αναφέρεται ότι «*Η Ένωση, έχοντας επίγνωση της πνευματικής και ηθικής κληρονομιάς της, εδράζεται στις αδιαίρετες και οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης· ερείδεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της, καθιερώνοντας την ιθαγένεια της Ένωσης και δημιουργώντας ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.*»³

Τα άρθρα που περιλαμβάνονται σε αυτό το μέρος του Σχεδίου Ευρωπαϊκού Συντάγματος αποδίδουν περιεκτικά τις αξίες και ανθρώπινα δικαιώματα που πρυτανεύουν στον νομικό και κοινωνικό πολιτισμό της Ευρώπης και αποτελούν το γενικό πλαίσιο περιφρούρησης και ειδικότερων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην μετά θάνατον καύση του νεκρού. Χαρακτηριστικά ως προς αυτό είναι τα ακόλουθα άρθρα:

«Άρθρο II-61

Ανθρώπινη αξιοπρέπεια

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη. Πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται.

Άρθρο II-63

Δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη σωματική και διανοητική του ακεραιότητα. [...]

Άρθρο II-70

Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας

³ 16.12.2004, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 310/41 [pdf.]

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται την ελευθερία μεταβολής θρησκειύματος ή πεποιθήσεων καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης του θρησκειύματος ή των πεποιθήσεών του, ατομικά ή συλλογικά, δημοσία ή κατ' ιδίαν, με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές.»

Από την παράθεση των παραπάνω κειμένων, μολονότι δεν υπάρχει ρητή αναφορά στο δικαίωμα κάθε ανθρώπου να επιλέγει την αποτέφρωσή του ή μη μετά το θάνατό του, καθίσταται σαφές ότι η προστασία των οποιωνδήποτε επιλογών κάθε ανθρώπου, σχετικά με το σώμα ή το πνεύμα του, και ο σεβασμός από την κοινωνία και την πολιτεία αυτών των επιλογών αποτελεί πρωταρχικό μέλημα της διεθνούς και της ευρωπαϊκής κοινότητας.

2. Νομοθετική Κατοχύρωση των Ατομικών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών στην Ελλάδα

Είναι γνωστό ότι από τα πρώτα Συντάγματα που ψηφίστηκαν στο νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος κατοχυρώνονται δικαιώματα όπως η ελευθερία σκέψης και έκφρασης, η θρησκευτική ελευθερία και η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών σε καθεστώς ισότητας των πολιτών μεταξύ τους.⁴ Στη συνέχεια παρατίθενται οι σχετικές διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος, καθώς και του Αστικού και Ποινικού Κώδικα που εξειδικεύουν τη συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων κι ελευθεριών, στα οποία συγκαταλέγεται, αφενός μεν το δικαίωμα κάθε ανθρώπου ευρισκομένου εντός της ελληνικής επικράτειας να αποτεφρωθεί η σωρός του μετά το θάνατό του, σύμφωνα με τον Ν. 3448/2006, αφετέρου δε ο σεβασμός του Κράτους και της κοινωνίας προς τον νεκρό και τη βούλησή του ως προς την διάθεση του σώματός του.

Α. Σύνταγμα

Κατ' αρχήν το Σύνταγμα τονίζει ότι «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.» (άρθρο 2 παρ. 1) και διακηρύσσει την ισότητα των Ελλήνων τόσο ενώπιον του νόμου, όσο και ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους (άρθρο 4 παρ. 1,2). Στο άρθρο 5 παρ. 1 τονίζεται ότι «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του

⁴ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα – Τόμος Γ' - Ημιτόμος Ι, 2005, σ. 15-19

και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.».

Πολύ σημαντικό και άμεσα σχετιζόμενο με το θέμα της καύσης των νεκρών, ως προέκταση των θρησκευτικών πεποιθήσεων του ατόμου, είναι το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο *«Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.»*. Κατά συνέπεια, η αποτέφρωση του σώματος του ατόμου μετά το θάνατό του αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα κάθε ανθρώπου είτε αυτό εξεταστεί ως δικαίωμα εντασσόμενο στην ελεύθερη επιλογή θρησκευτικών – και μεταφυσικών – πεποιθήσεων, είτε, σε κάθε περίπτωση, ως ατομικό δικαίωμα κάθε ατόμου να ορίζει και να διαθέτει ελεύθερα το σώμα του, ακόμα και μετά θάνατον σύμφωνα με τη βούλησή του.

Περαιτέρω, η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τίθενται υπό την εγγύηση του Κράτους με την υποχρέωση όλων των κρατικών οργάνων να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους (άρθρο 25 παρ. 1). Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου διακηρύσσεται ότι *«Η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και अपαραγράφτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη.»*. Επιπλέον, στο άρθρο 120 παρ. 2 επισημαίνεται ότι *«Ο σεβασμός στο Σύνταγμα και τους νόμους που συμφωνούν με αυτό και η αφοσίωση στην Πατρίδα και τη Δημοκρατία αποτελούν θεμελιώδη υποχρέωση όλων των Ελλήνων.»*

Οι διατάξεις αυτές του Συντάγματος εγγυώνται το σεβασμό και την προστασία των δικαιωμάτων κάθε πολίτη και της ελευθερίας του να ασκεί αυτά τα δικαιώματά του. Δεχόμενοι, λοιπόν, ότι η αποτέφρωση αποτελεί – σύμφωνα με τον πρόσφατο νόμο – αναφαίρετο δικαίωμα, θρησκευτικό και/ή ατομικό, κάθε πολίτη, η επιλογή κάθε ανθρώπου για το αν θα αποτεφρωθεί ή όχι πρέπει, στα πλαίσια των ως άνω διατάξεων, να γίνει σεβαστή και να διασφαλιστεί τόσο από την Πολιτεία όσο και από την κοινωνία στην οποία ζούσε.

Β. Αστικός και Ποινικός Κώδικας

Σύμφωνα με το άρθρο 57 Α.Κ. *«Όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην*

επαναληφθεί στο μέλλον. Αν η προσβολή αναφέρεται στην προσωπικότητα προσώπου που έχει πεθάνει, το δικαίωμα αυτό έχουν ο σύζυγος, οι κατιόντες, οι ανιόντες, οι αδελφοί και οι κληρονόμοι του από διαθήκη.». Επιπλέον, στο άρθρο 169 Α.Κ. προβλέπεται ότι «Ο θάνατος αυτού που δήλωσε τη βούλησή του δεν επιδρά στο κύρος της δήλωσης. Το ίδιο ισχύει και για τη μεταγενέστερη δικαιοπρακτική του ανικανότητα.» και στο άρθρο 1712 Α.Κ. ότι «Ο κληρονομούμενος μπορεί να εγκαταστήσει κληρονόμο με μονομερή διάταξη αιτία θανάτου (διαθήκη, διάταξη τελευταίας βούλησης).».

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 201 Π.Κ. (περιύβριση νεκρών) «Όποιος αφαιρεί αυθαίρετα νεκρό ή μέλη του ή την τέφρα του, από εκείνους που έχουν δικαίωμα να τα φυλάζουν ή ενεργεί πράξεις υβριστικά ανάρμοστες σχετικές με αυτά ή με τάφο τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών.»

Η παράθεση των ανωτέρω άρθρων του Αστικού και Ποινικού Κώδικα καταδεικνύει αφενός μεν την αξία που αποδίδεται στην προσωπικότητα του ατόμου, αφετέρου δε το σεβασμό που αρμόζει στη βούληση και στο νεκρό σώμα του ατόμου ακόμα και μετά το θάνατό του. Είναι λογικό ότι η επιλογή κάθε ανθρώπου ως προς την αποτέφρωση ή μη της σωρού του μετά το θάνατό του, αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα συγκροτήσεως της προσωπικότητάς του και φυσικά «διάταξη τελευταίας βούλησης», όπως αυτές προστατεύεται από τις ως άνω διατάξεις, εξειδικεύοντας το γενικότερο πνεύμα του Συντάγματος που αναλύθηκε πιο πάνω. Κατά συνέπεια αυτοί θα πρέπει να είναι και οι άξονες εφαρμογής και ερμηνείας, σε περίπτωση αμφιβολιών, του Ν. 3448/2006, που εξετάζεται στη συνέχεια.

III. Η ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ

ΕΛΛΗΝΑ ΝΟΜΟΘΕΤΗ – Ν. 3448/2006

Το θέμα της καύσης των νεκρών αντιμετωπίζεται ειδικότερα από την ελληνική νομοθεσία με την ψήφιση του άρθρου 35 του Ν. 3448/2006 (ΦΕΚ Α-57), το οποίο προβλέπει ότι:

1. Επιτρέπεται η αποτέφρωση νεκρών, ημεδαπών ή αλλοδαπών, των οποίων οι θρησκευτικές πεποιθήσεις επέτρεπαν τη μετά θάνατον αποτέφρωση.
2. Προϋπόθεση για την αποτέφρωση είναι η προηγούμενη ρητή, χωρίς όρο ή αίρεση, δήλωση του θανόντος για τη σχετική επιθυμία του ή η αντίστοιχη δήλωση των συγγενών του, εξ αίματος ή εξ αγχιστείας, έως και τον τέταρτο βαθμό, κατά σειρά τάξεως. Σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των συγγενών που βρίσκονται στην ίδια τάξη, η σχετική

απόφαση λαμβάνεται από τον Εισαγγελέα, στην περιφέρεια του οποίου φυλάσσεται ο νεκρός. Προκειμένου για ανήλικα τέκνα, η δήλωση γίνεται και από τους δύο γονείς ή από εκείνον που ασκεί τη γονική μέριμνα κατά τα άρθρα 1510 επ. του Αστικού Κώδικα.»

Εκ πρώτης όψεως, ο παραπάνω νόμος φαίνεται να αναγνωρίζει ρητώς, κινούμενος μέσα στα διεθνή, ευρωπαϊκά και ελληνικά νομοθετικά πλαίσια το δικαίωμα κάθε πολίτη να διαθέτει όπως αυτός επιθυμεί το σώμα του μετά το θάνατό του. Ασάφεια, όμως, προξενείται από τις προϋποθέσεις που θέτει ο ίδιος αυτός νόμος ώστε η αποτέφρωση του νεκρού να επιτραπεί τελικά.

Η πρώτη προϋπόθεση είναι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του νεκρού να επέτρεπαν τη μετά θάνατον αποτέφρωση. Η φράση «θρησκευτικές πεποιθήσεις» χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς είναι δυνατόν να ερμηνευθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους. Η πρώτη έννοια που μπορεί να αποδοθεί στο συγκεκριμένο όρο είναι ότι «θρησκευτικές πεποιθήσεις» είναι το σύνολο των ατομικών πεποιθήσεων που είχε διαμορφώσει και ακολουθούσε εν ζωή ο ίδιος ο νεκρός γύρω από το θέμα της ατομικής θρησκευτικής του συνείδησης, που ανάγεται στην προσωπική του σφαίρα θεώρησης του κόσμου και των πραγμάτων γενικότερα. Γνώμονα, δηλαδή, για την αποτέφρωση ή μη του νεκρού θα πρέπει να αποτελεί η γνώμη που είχε ο ίδιος προσωπικά περί του ζητήματος της καύσης των νεκρών. Αν αυτός είναι ο ενδεδειγμένος τρόπος ερμηνείας της ανωτέρω διάταξης, αρκεί να είναι γνωστές οι πεποιθήσεις αυτές του νεκρού και να γίνουν σεβαστές μετά το θάνατό του, ερμηνεία η οποία συμπληρώνεται από τις διατάξεις της παραγράφου 2.

Από την άλλη πλευρά, ο όρος «θρησκευτικές πεποιθήσεις» είναι δυνατόν να ερμηνευθεί ως το σύνολο των κανόνων, σχετικά με την αποτέφρωση ή μη, που ακολουθεί η συγκεκριμένη θρησκευτική πίστη στην οποία ήταν ενταγμένος ο νεκρός. Δηλαδή, το θέμα της αποτέφρωσης ή μη της σωρού του νεκρού θα πρέπει να κριθεί με γνώμονα τους λατρευτικούς κανόνες και την παράδοση του θρησκευτικού δόγματος, στο οποίο αυτός ανήκε εν ζωή. Επομένως, αν η θρησκεία του επέτρεπε την αποτέφρωση και ο ίδιος εξεδήλωσε αυτή την επιθυμία μπορεί να γίνει η καύση του σώματός του. Πρόβλημα φαίνεται, όμως, να ανακύπτει, σύμφωνα πάντα με τη δεύτερη ενδεχόμενη ερμηνεία της διάταξης του εν λόγω νόμου, η περίπτωση κατά την οποία αν και η θρησκεία του νεκρού δεν επιτρέπει την αποτέφρωση, ο ίδιος ο νεκρός είχε εκφράσει την επιθυμία να αποτεφρωθεί.

Σε κάθε περίπτωση η δεύτερη παράγραφος, φαίνεται να αποσαφηνίζει το θέμα, καθώς προϋποθέτει τη ρητή δήλωση του θανόντος ως προς την επιθυμία του να αποτεφρωθεί ή να ταφεί. Επιπλέον, όλες οι προαναφερθείσες διατάξεις της προϊσχύουσας διεθνούς, ευρωπαϊκής και ελληνικής νομοθεσίας μπορούν να αποτελέσουν γνώμονα για την ερμηνεία του άρθ. 35 του Ν. 3448/2006, εφόσον παρέχουν τις κατευθυντήριες γραμμές για την εν γένει προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Οι αμφιβολίες ως προς την ερμηνεία της πρώτης παραγράφου αναμένεται να επιλυθούν από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, δεδομένου ότι λόγω της πρόσφατης εφαρμογής του εν λόγω νόμου, δεν υπάρχει ακόμα νομολογία επί του συγκεκριμένου θέματος.

IV. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ελλείψει *ad hoc* νομολογίας των Ελληνικών Δικαστηρίων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επί του θέματος της καύσης των νεκρών ακολουθεί η παράθεση νομολογίας συναφούς με την προστασία των θρησκευτικών δικαιωμάτων και το σεβασμό στη βούληση του νεκρού.

A. Ελληνική Νομολογία

Κρίνοντας γενικότερα ζητήματα που άπτονται των θρησκευτικών ελευθεριών το Συμβούλιο της Επικρατείας προστατεύοντας τη θρησκευτική ελευθερία των ελλήνων πολιτών θέτει κάθε φορά το δικανικό συλλογισμό του υπό το πρίσμα των διατάξεων τόσο του Συντάγματος, όσο και της ΕΣΔΑ και του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.⁵ Το γεγονός αυτό δικαιολογεί την αναφορά που προηγήθηκε στις διατάξεις των σχετικών νομοθετικών κειμένων και αποτελεί ένδειξη για τον τρόπο ερμηνείας του Ν. 3448/2006 σε διαφορές που ενδέχεται να προκύψουν και να εκδικαστούν ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων στο μέλλον.

B. Νομολογία Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Μία σύντομη αναφορά αξίζει να γίνει στην υπόθεση *ELLI POLUHAS DODSBO v[1]. SWEDEN*⁶, η οποία εκδικάστηκε ενώπιον του Ευρωπαϊκού

⁵ βλ. σχ. ΣτΕ 260/2004 ΝοΒ 2004.1299, ΣτΕ 3885/2002 ΝοΒ 2003.1515, ΣτΕ 3046/2002 ΝΟΜΟΣ

⁶ Application No. 61564/00 [Ημερ/νία απόφασης: 17.1.2006], ECHR Portal

<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=7049428&skin=hudoc-en&action=request>>

Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η σύζυγος θανόντος, ο οποίος είχε ήδη αποτεφρωθεί, θέλησε να μεταφέρει την τέφρα του συζύγου της, η οποία είχε ταφεί στην πόλη όπου ο νεκρός είχε ζήσει και πεθάνει, στην πόλη στην οποία κατοικούσε με τα παιδιά της. Όλοι οι βαθμοί των Σουηδικών Δικαστηρίων και το ΕΔΑΔ έκριναν ότι η σύζυγος δεν είχε αυτό το δικαίωμα, λαμβάνοντας υπόψη δύο παράγοντες. Αφενός μεν την τελευταία επιθυμία του νεκρού, η οποία ήταν η τέφρα του να ταφεί στην πόλη όπου εργάστηκε σχεδόν όλη του τη ζωή και όπου και πέθανε, δεδομένου ότι αυτά τα γεγονότα συνέδεαν άρρηκτα τον νεκρό με τη συγκεκριμένη τοποθεσία, χωρίς αυτός, άλλωστε, να έχει εκφράσει κάποια αντίθετη επιθυμία. Αφετέρου ελήφθη υπόψη το δικαίωμα ειρηνικής αναπαύσεως του νεκρού αλλά και το γεγονός ότι η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου ενισχύει την πεποίθηση των ζώντων πολιτών ότι οι μετά θάνατον επιθυμίες τους, οι διατάξεις τελευταίας βούλησής τους θα γίνονται σεβαστές μετά το θάνατό τους.

Αν και η εν λόγω απόφαση δεν είχε ως αντικείμενο την αποτέφρωση ή μη της σωρού του νεκρού, αποτελεί μία πολύ καλή βάση για την ελληνική αλλά και την ευρωπαϊκή νομολογία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο σεβασμό των επιθυμιών του νεκρού μετά το θάνατό του, σεβασμός του οποίου η διαφύλαξη εναπόκειται στα εντεταλμένα προς τούτο όργανα της πολιτείας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Ν. 3448/2006, ρυθμίζοντας το ζήτημα της καύσης των νεκρών, διασφαλίζει το ατομικό - θρησκευτικό δικαίωμα κάθε ατόμου εντός ελληνικής επικράτειας όσον αφορά τη διάθεση του σώματός του μετά το θάνατό του, παρέχοντας τη δυνατότητα αποτέφρωσης, εφόσον ο νεκρός είχε εκδηλώσει τέτοια επιθυμία.

Ασάφεια είναι πιθανό να προκληθεί ως προς την αίρεση που θέτει σχετικά με το αν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του νεκρού επέτρεπαν ή όχι την αποτέφρωση. Ωστόσο, η δεύτερη παράγραφος του εν λόγω νόμου, αποδίδοντας τον δέοντα από την έως τώρα κείμενη νομοθεσία σεβασμό στην ελεύθερη βούληση κάθε ανθρώπου, προϋποθέτει τη ρητή έκφραση της επιθυμίας του περί της αποτέφρωσής του ή μη.

Σε κάθε περίπτωση, ο νόμος κινείται εντός των διεθνών, ευρωπαϊκών και ελληνικών νομοθετικών πλαισίων όσον αφορά τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων της αξίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της θρησκευτικής συνείδησης από την Πολιτεία και το σεβασμό αυτών των επιλογών και το κοινωνικό σύνολο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

1. Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα (Τόμος Γ΄-Ημιτόμος Ι), 2005
2. Κοϊμτζόγλου Ι., Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου, Β΄ έκδ., 2001
3. Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2^η έκδ., 2002
4. The Office of the High Commissioner for Human Rights, Geneva, Switzerland
<http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm>
5. European Court of Human Rights, <http://www.echr.coe.int/echr>
6. European Court of Human Rights Portal,
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>
7. Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών,
<http://www.dsanet.gr>
8. Βάση Νομικών Δεδομένων «ΝΟΜΟΣ», <http://lawdb.intrasoftnet.com>